

Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο

Τόμ. 9, Αρ. 1 (2016)

Τεύχος 9-10

παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο διεθνής περιοδική έκδοση παιδαγωγικών προβληματισμών

Θεματικός τόμος: Ζητήματα του σύγχρονου παιδαγωγικού
λόγου: Προβληματισμοί,
θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές πρακτικές
Επιμέλεια Τεύχους: Μαρία Δάρρα & Αλιβίζος Σοφός

Τεύχος, 9-10 2018

Απόπειρα Ανίχνευσης Στοιχείων Δυστοπίας, Ευτοπίας Και Ουτοπίας Στις Ωδές Του Ανδρέα Κάλβου

Δέσποινα Κώτη-Παπαντωνάκη, Δήμητρα
Παπαδημητρίου, Γεώργιος Φράζης

doi: [10.12681/revmata.31167](https://doi.org/10.12681/revmata.31167)

Copyright © 2022, Δέσποινα Κώτη-Παπαντωνάκη, Δήμητρα
Παπαδημητρίου, Γεώργιος Φράζης

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κώτη-Παπαντωνάκη Δ., Παπαδημητρίου Δ., & Φράζης Γ. (2022). Απόπειρα Ανίχνευσης Στοιχείων Δυστοπίας, Ευτοπίας Και Ουτοπίας Στις Ωδές Του Ανδρέα Κάλβου. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 9(1), 112-124.
<https://doi.org/10.12681/revmata.31167>

Απόπειρα Ανίχνευσης Στοιχείων Δυστοπίας, Ευτοπίας Και Ουτοπίας Στις Ωδές Του Ανδρέα Κάλβου

Δέσποινα Κώτη-Παπαντωνάκη¹, Δήμητρα Παπαδημητρίου², Γεώργιος Φράζης³

geraparho@gmail.com

Περίληψη

Η μελέτη για την επτανησιακή λογοτεχνία έχει γνωρίσει σημαντική άνθηση και εμπλουτίζεται διαρκώς. Ιδιαίτερα, ο Ανδρέας Κάλβος διαθέτει πλούσια βιβλιογραφία που κινείται σε ποικίλες, κυρίως γλωσσική, υφολογία και στιχουργική, περιοχές, χωρίς να παραγνωρίζεται η θεματική του. Ο ποιητής ζει σε μια ιστορικά πολυτάραχη εποχή αλλά και σε μια περίοδο που ήδη έχουν τεθεί θέματα, στον χώρο κυρίως της φιλοσοφίας, όπως εκείνα της ουτοπίας και δυστοπίας, που διερευνώνται κυρίως στον διεθνή αλλά και στον ελληνικό λογοτεχνικό χώρο στην παιδική/νεανική λογοτεχνία, με ελάχιστα δείγματα μελέτης σε περιπτώσεις ξένων συγγραφέων στη λογοτεχνία για ενήλικες. Στην ελληνική θεματική προσέγγιση της λογοτεχνίας αυτής, η έρευνά μας (διαδικτυακή, βιβλιακή) δεν αποκάλυψε σχετικές μελέτες. Με την εργασία αυτή λοιπόν θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε ασύνειδες διεισδύσεις ουτοπικών οραμάτων και δυστοπικών καταστάσεων στις ωδές του Κάλβου. Η απόπειρα επισήμανσης παρεμφερών ιδεολογημάτων θα γίνει με βάση τη *θεωρία της αναγνωστικής ανταπόκρισης*, ώστε να αποφευχθούν παρερμηνείες συγγραφικών προθέσεων και αφετέρου θα συνδυαστεί με τα δεδομένα του λεξιλογίου, με εστίαση στην εμφαντική χρήση του επιθέτου, και στα συντακτικά δεδομένα περισσότερο σε μικροκειμενικό (πρόταση/μικροδομή) παρά σε μακροκειμενικό (=ωδή/μακροδομή) επίπεδο, καθώς η χρήση της γλώσσας από τον Κάλβο αποτελεί άριστο μηχανισμό παραγωγής ουτοπικών και δυστοπικών καταστάσεων. Επιχειρούμε επίσης μια τυπολογία των σε μικροκειμενικό επίπεδο ουτοπικών, ευτοπικών και δυστοπικών στοιχείων-ευρημάτων της διερεύνησής τους.

Λέξεις-κλειδιά: Ουτοπία, δυστοπία, Κάλβος

Abstract

The study of Ionian literature has enjoyed great prosperity and is constantly being enriched. In particular, Andreas Kalvos affords a rich bibliography which moves in a variety of areas, chiefly linguistic, stylolinguistic and lyrical, without overlooking the thematic. The poet lives in a historically turbulent time, but also in a period where topics have already been touched upon - primarily in the area of philosophy – such as those of utopia and dystopia which are explored mainly in the international, but also in the Greek literature field in children's'/youth literature, with few samples of study in the case of foreign writers in literature for adults. In the Greek thematic approach to this literature, our study (through books and the Internet) did not reveal any relevant research. With this paper we will therefore attempt to uncover unconscious permeations of utopic visions and dystopic circumstances in the odes of Kalvos. The attempt to label similar ideologies will be based on the *theory of reader response*, so that misinterpretations of literary intentions may be avoided and secondly it will be combined with

¹ Κάτοχος MS, Υποψήφια Διδάκτωρ

² Κάτοχος MS, Υποψήφια Διδάκτωρ

³ Assoc. Professor, School of Creative Arts and Humanities, Faculty of Education, Law Business and Arts, Charles Darwin University, Australia

the vocabulary data focusing on the revelatory use of the adjective and on syntactical data mostly at the microtext (sentence/microstructure) rather than on the macrotext (ode/macrostructure) level, particularly as the use of language by Kalvos is an excellent mechanism for the production of utopic and dystopic circumstances. We also attempt a typology of the utopic, eutopic and dystopic data-findings of our investigation at a microtext level.

Keys-Words: Utopia, Dystopia, Kalvos

Καταρχάς, να διευκρινίσουμε ότι ένα μέρος της θεωρίας με την οποία αντιμετωπίζουμε την ποιητική του Κάλβου δεν έχει χρησιμοποιηθεί για την προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων για ενήλικες, πεζών ή ποιητικών, στην Ελλάδα, ενώ στη διεθνή βιβλιογραφία οι μελέτες είναι επίσης λιγοστές. Αναφερόμαστε στη θεωρία της *Ουτοπίας/Δυστοπίας*, πιο ελεύθερα, των *λογοτεχνικών σχημάτων της ουτοπίας και δυστοπίας*, με την υποψία ότι δυστοπία και ουτοπία μπορούν να ενταχθούν στα σχήματα λόγου της μεταφοράς και της αλληγορίας, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές. Αξιοποιούμε επίσης τη *θεωρία της αναγνωστικής ανταπόκρισης* σε συνδυασμό με ψήγματα *υφογλωσσολογίας*, οσάκις διευκολύνουν την πρόσληψη του καλβικού μικροκειμένου υπό το πρίσμα της *δυστοπίας και ουτοπίας*. Καταφεύγουμε στην *αναγνωστική ανταπόκριση*, ώστε ως αναγνώστες να διαβάσουμε πιο ελεύθερα τις «προθέσεις του κειμένου», χωρίς ενδεχόμενη χειραγώγηση του ποιητή, με τη διευκρίνιση ότι η συγκεκριμένη θεωρία δυνητικά επιτρέπει άπειρες αναγνώσεις, όσοι είναι δηλαδή και οι αναγνώστες. Βέβαια, αναγνώστης από αναγνώστη διαφέρει. Ο αναγνώστης του Fish, διαφορετικός από του Iser, δεν μπαίνει στον κόπο να συμπληρώσει τα νοηματικά κενά του κειμένου.

Μολονότι κάθε αναγνώστης εκτελεί τις ίδιες περίπου δραστηριότητες ανάγνωσης, η ανάγνωση ποικίλλει από αναγνώστη σε αναγνώστη και ακόμα και στον ίδιο τον αναγνώστη σε διαφορετικούς χρόνους. Ο Iser χρησιμοποιεί την αναλογία δύο ανθρώπων που κοιτάζουν τον νυχτερινό ουρανό «που μπορούν να κοιτάζουν και οι δυο την ίδια συλλογή αστεριών, αλλά ο ένας θα βλέπει την εικόνα ενός αρότρου και ο άλλος θα αντιλαμβάνεται τη Μεγάλη Άρκτο» (Iser,1978:282). Αυτό υπονοεί ότι το δυνητικό κείμενο είναι ατελεύτητα πλουσιότερο σε ατομικές κατανοήσεις (Iser, 1978:280). Για τον Iser το λογοτεχνικό έργο ενεργοποιείται μόνο όταν ο αναγνώστης δραστηριοποιηθεί ως συνδημιουργός του. «Διαβάζοντας», υποστηρίζει ο Iser, «αποκαλύπτουμε το μη σχηματισμένο τμήμα» του λογοτεχνικού έργου και αυτό που αποκαλύπτουμε «αντιπροσωπεύει την πρόθεσή του». Στον Κάλβο, για παράδειγμα, πρόθεση του κειμένου είναι να αποκαλύψει στον αναγνώστη την επιθυμία ανατροπής της δυστοπίας και εγκαθίδρυση μιας ευτοπίας ή ουτοπίας με τον διωγμό των εχθρών. Οι προθέσεις του κειμένου, πολλαπλές και απεριόριστες, ενεργοποιούν τον ορίζοντα των προσδοκιών του, το σύνολο δηλαδή των πολιτισμικών, ηθικών και λογοτεχνικών προσδοκιών των αναγνωστών ενός έργου «στην ιστορική στιγμή της εμφάνισής του» (Jauss,1970:14). Αυτές οι προσδοκίες είναι η βάση στην οποία το έργο έχει παραχθεί. Στην περίπτωση του Κάλβου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο.

Ωστόσο, στη μελέτη αυτή θα σκιαγραφήσουμε τους τρόπους με τους οποίους η ποίηση του Κάλβου αντανάκλα οράματα ευτοπίας και ουτοπίας και καταγράφει καταστάσεις δυστοπίας, ως έκφραση δύναμης και εξουσίας, θέμα που δεν έχει μελετηθεί στην ελληνική λογοτεχνία για ενήλικες και που στις ωδές του Κάλβου προσανατολίζει σε συνύφανση ουτοπικών οραμάτων με δυστοπικές καταστάσεις που δημιουργεί το κοινωνικοπολιτικό κατεστημένο. Πρωτοεφαρμόστηκε η θεωρία στον Σαχτούρη με θετικά αποτελέσματα. Και μολονότι δεν έχουμε συνολική εικόνα για τη μεταπολεμική ποίηση, τουλάχιστον στην αντιστασιακή οι δυστοπικές καταστάσεις αφθονούν και μονάχα το όραμα ενός καλύτερου κόσμου συγκροτεί την ουτοπία. Ως θεωρία εφαρμόστηκε διεθνώς στην παιδική/νεανική επιστημονική φαντασία αλλά και για ενήλικες (μελέτες για το 1984 του Όργουελ). Έτσι, ευελπιστούμε η μελέτη αυτή να εγείρει περαιτέρω συζητήσεις και προβληματισμούς.

Η επισήμανση των δυσμενέστατων ιστορικών συνθηκών του ελληνικού χώρου υπηρετεί συνειδητά την απεικόνιση της ανάγκης για ουτοπικά οράματα που δηλώνονται σε μικροκειμενικό επίπεδο, προσπαθώντας να προσλάβουμε ως αναγνώστες την καταπιεστική δύναμη δομών του δυστοπικού τότε παρόντος και να κινηθούμε πέρα από την ατομική διαφυγή προς μια εθνική αποκατάσταση που οραματίζεται ο Κάλβος.

Μια πρώτη διαπίστωσή μας είναι ότι στην ελληνική βιβλιογραφία, αναφερόμαστε στην παιδική/νεανική λογοτεχνία, καθώς εδώ έχουν γίνει οι περισσότερες μελέτες και η ουτοπία απαντάται στα κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά, ενώ η δυστοπία ανιχνεύεται στη νεανική λογοτεχνία. Μάλιστα, ουτοπία και δυστοπία ανιχνεύονται σε κείμενα επιστημονικής φαντασίας ή σε ιστορίες με οικολογικό περιεχόμενο, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και ο αρκαδισμός, μολοντί στην ελληνική παιδική λογοτεχνία, δεν συναντήσαμε αρκαδικά κείμενα για παιδιά και νέους. Σε μικροκειμενικό επίπεδο στις ωδές του Κάλβου επισημαίνονται καταστάσεις δυστοπικές ή εμφανίζονται ως ουτοπικές, τόσο στην κοινωνικοπολιτική τους διάσταση όσο και στον αρκαδικό/φυσιολατρικό τους χαρακτήρα. Όπως θα διαπιστώσουμε, το ποιητικό του σύμπαν ταλανίζεται από δυστοπικές καταστάσεις, εφόσον καταπιέζεται ή απειλείται από κατακτητές, ωστόσο ο Κάλβος δεν είναι εξολοκλήρου δυστοπικός, καθώς οι οραματισμοί του για ένα εθνικό χώρο ελεύθερο μπορούν να ενταχθούν στην ευτοπία/ουτοπία. Η επισήμανση των δύσκολων ιστορικών καιρών, λόγω μη ευνοϊκών ιστορικών συνθηκών στη χώρα του, υπηρετεί υποσυνείδητα την απεικόνιση της ανάγκης για ουτοπικά οράματα, που αφήνονται να διαφανούν στην προσπάθειά του να αποφύγει ο ποιητής να κατασκευάζει την καταπιεστική δύναμη δομών του δυστοπικού παρόντος και να κινηθεί πέρα από την ατομική διαφυγή προς μια ειλικρινή εθνική αλλαγή που ουσιαστικά οραματίζεται ο Κάλβος.

Ορίζοντας....

Αρχικά, διευκρινίζουμε τους όρους *ουτοπία* και *δυστοπία* που εισάγονται με το έργο του Thomas More *Ουτοπία* (Utopia/1556) και αντιδιαστέλλουμε την «ουτοπία» από τον «παράδεισο». Η Sing-Chen Chiang (2009) υποστηρίζει ότι τα πολιτικά οράματα και η μυθική φαντασία εμπλέκονται συχνά, ώστε Παράδεισος και Ουτοπία να εμφανίζονται ως τρόποι λογοτεχνικής έκφρασης, κάτι που μπορεί να συμβαίνει και στον Κάλβο, μολοντί είναι εμφανής η επιθυμία για ελευθερία. Ο τρόπος όμως χειρισμού της γλώσσας και κυρίως της πρόταξης ή επίταξης του επιθέτου καθιστούν εμφανέστερες ουτοπία, ευτοπία και δυστοπία: «Όσοι το χάλκεον χέρι/Βαρύ του φόβου αισθάνονται» («Αι Ευχαί», στρ. α) όπου το όλο σύνταγμα προϋποθέτει μια κατάσταση δυστοπική μη κατονομαζόμενη και μετάβαση σε ευτοπικές ή ουτοπικές καταστάσεις. Ολόκληρος μάλιστα ο πρόλογος αποτυπώνει έντονη την επιθυμία για επιστροφή στην «Εδέμ». Οι υφολογικές επιλογές του Κάλβου -δεν αφορούν μόνο την ιδιότυπη χρήση του επιθέτου, αλλά τη μεταφορά, τη μετωνυμία κ.ά.- υπηρετούν προφανώς αισθητικούς στόχους, συμβάλλουν ωστόσο και στην εξωτερίκευση ευτοπικών /ουτοπικών επιθυμιών ή στην ποιητική απεικόνιση δυστοπικών καταστάσεων είτε αυτές (ουτοπία ή δυστοπία) έχουν ιστορικοκοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο είτε απεικονίζουν ποιητικά φυσικές καταστάσεις που υποκρύπτουν εθνικά οράματα του ποιητή και γεννούν την επιθυμία για υλοποίησή τους. Κάποτε, επιθυμία και αγώνας για ευτοπία/ουτοπία δεν πραγματώνονται, μετασχηματίζονται όμως σε δυστοπία, ιδεολόγημα που υφολογικά αποτυπώνεται με μεταφορά και συνεκδοχή. Επομένως, ουτοπία και δυστοπία άπτονται σθεναρώς των υφολογικών επιλογών ενός ποιητή: «Πρόσεχε τώρα ως άνεμος/σφοδρός μέσα εις τα δάση/ο αλαλαγμός σηκώνεται» («Ο Ωκεανός»), όπου ο αλαλαγμός παρομοιάζεται με σφοδρό άνεμο και επιδεινώνει την ήδη υφιστάμενη δυστοπική κατάσταση. Την επιδείνωση αυτή καθιστά εντονότερη η επίταξη του επιθέτου, αλλά και η γενικότερη συντακτική δομή των στίχων, καθώς το ρήμα επιτάσσεται στο τέλος με το υποκείμενο να προηγείται, δημιουργώντας έτσι ύφος θερμό και μη κατηγορικό που προβάλλει την επίταση της δυστοπίας. Το θέμα χρήζει ενδελεχέστερης μελέτης για ασφαλέστερα συμπεράσματα. Εμείς θέτουμε το ζήτημα ως πρόκληση/πρόσκληση για περαιτέρω διερεύνηση όχι μόνο στον Κάλβο

αλλά γενικότερα στη νεοελληνική λογοτεχνία. Πάντως, και τα δύο, παράδεισοι και ουτοπίες, είναι φανταστικοί κόσμοι, αλλά στον Κάλβο η ουτοπία συμπλέκεται με τις δυστοπικές καταστάσεις, ενώ η ταυτόχρονη συνύπαρξη κοινωνικοπολιτικού οράματος και μυθικής φαντασίας μάλλον ευνοεί μια σύγχυση. Κοινές λειτουργίες τους είναι να αρθρώσουν τα οράματα του ανθρώπου για μια καλύτερη ύπαρξη. Με δεδομένο αυτό, τα ποιητικά πράγματα στον Κάλβο αντικατοπτρίζουν τη δυσαρέσκεια για το υφιστάμενο status quo και την επιθυμία ο καλβικός ποιητικός αγώνας ο γεμάτος οραματισμούς να ευοδωθεί. Κατά τη διατύπωση των επιθυμιών, ο παράδεισος και η ουτοπία συχνά διαφέρουν στον τρόπο με τον οποίο δομείται καθένα στους τρόπους εκπλήρωσης της επιθυμίας. Η επιθυμία της πτώσης των τυράννων στις καλβικές ωδές μπορεί να θεωρηθεί ως παρεμφερής εκδοχή μυθικού οράματος, καθώς εξωτερικεύει και αποτυπώνει επιθυμία, κατηγορική ή ευχετική. Μια ουτοπία είναι πρωταρχικά ένα κοινωνικοπολιτικό όραμα που συνήθως εμπλέκει μια ιδανική κοινότητα, μια κοινωνική δομή, ένα οικονομικό σύστημα, και/ή μια πολιτική φιλοσοφία. Σε μια ουτοπία, οι ανθρωπίνι συντελεστές είναι οι δυνάμεις εκείνες που οδηγούν στην κοινωνική πρόοδο.

Η διαφορά μεταξύ παραδείσου και ουτοπίας είναι ότι οι ουτοπίες εκφράζουν λύσεις κοινωνικοπολιτικές, ενώ οι παράδεισοι αποτυπώνουν την ανθρώπινη λαχτάρα για καλύτερη ζωή. Εφόσον οι ουτοπίες χαρακτηρίζονται από μια εκκοσμίκευση, (απόσχιση θρησκευτικών επιρροών), ορισμένοι μελετητές του χώρου των ουτοπικών σπουδών υποστηρίζουν ότι η ουτοπία είναι ένα μοναδικό προϊόν της εκκοσμίκευσης στην Αναγέννηση και ότι οι δυτικές κουλτούρες παράγουν μόνο παραδείσους και όχι ουτοπίες. Για να αντισταθμίσει αυτόν τον ισχυρισμό ο Zhang Longxi (2002: 7) υποστηρίζει ότι ο Κομφουκιανισμός έχει αρκετά ισχυρές κοσμικές ουτοπικές τάσεις, αναφέροντας ότι η κινεζική κοινωνία, είναι μια κοινωνία χωρίς θρησκευτικό σύστημα σκέψης και ...η εκκοσμίκευση χαρακτηρίζει γενικά την κινεζική κουλτούρα. Στην ανάλυση του Zhang, η εκκοσμίκευση γίνεται η πρωταρχική έμπνευση της ουτοπικής φαντασίας. Τα θρησκευτικά οράματα για τον κόσμο δεν είναι αποκλειστικά απαλλαγμένα από κοινωνικοπολιτικές εμπλοκές, ενώ οι πολιτικές θεωρίες έχουν κάποτε ουτοπικό υπόβαθρο.

Ουσιαστικά, ο Πλάτωνας απηχεί ουτοπικές απόψεις, όταν στην *Πολιτεία* του (E 473c11) απεικονίζει μια πολιτεία όπου ή οι φιλόσοφοι θα πρέπει να γίνουν βασιλείς ή οι βασιλείς φιλόσοφοι, οι γυναίκες είναι κοινές, προεξοφλείται η δουλεία και η αναπαραγωγή των παιδιών ελέγχεται σε ευγονική βάση. Μια ουτοπία με θεολογικό χαρακτήρα αποτελεί και ο Κήπος της Εδέμ, ενώ η λογοτεχνία είναι πλούσια σε λογοτεχνικές ουτοπίες τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή (Sargent,2000:8, Longxi, 2002:1-20, Segal,2006). Η λογοτεχνία μάλιστα αποτελεί τη μεγαλύτερη απόδειξη ότι η επιθυμία για ουτοπία είναι καθολική και διαχρονική (ελληνική αρχαιότητα -Ομηρος, Ιλίσια πεδία-, έπος Gilgamesh, βιβλική Εδέμ και Χριστιανισμός που ενίσχυσε την αναφορά στον παράδεισο).

Οι απαρχές της κοινωνικοπολιτικής δυστοπίας ανιχνεύονται στα πρώτα κείμενα που αναφέρονται σε καταπιεστικά καθεστώτα. Η Μαριάννα Παπαστεφάνου (2008: 89–105) πιστεύει, στηριζόμενη στον Dawson (1992:14), ότι ο Ησίοδος, με βάση τον μύθο του Κρόνου, μπορεί να θεωρηθεί εφευρέτης του πολιτικού ουτοπισμού και ότι η διερεύνηση ουτοπικών και δυστοπικών εικόνων στην ησιόδεια ποίηση δεν έχει θεολογικό χαρακτήρα, συζευγνύει όμως τον πολιτικό ουτοπισμό με τη χειραφέτηση της ηθικο-πολιτικής εκπαίδευσης. Η εργασία της είναι η πρώτη προσπάθεια των Δυτικών να ερευνηθεί κάτω από την οπτική του ουτοπισμού και της δυστοπίας ο Ησίοδος και να αξιοποιηθεί εκπαιδευτικά, ευαισθητοποιώντας ως κινητήρια δύναμη την ηθική για την ευτυχία και αποτρέποντας δυστοπικές απεικονίσεις. Η χριστιανική εκδοχή εντοπίζεται στην πτώση του ανθρώπου στη *Γένεση*, με τον εκδιωγμό από τον παράδεισο του Αδάμ με τρομερές συνέπειες ως μια ιστορία ελευθερίας του ανθρώπου.

Βέβαια η ουτοπία, στην πρώτη της εκδοχή δηλώνει ένα τόπο που δεν υπάρχει. Για να ανακαλύψουμε την ουτοπία θα πρέπει να ανακαλύψουμε ότι υπάρχει κάπου και αυτό σημαίνει ότι η ουτοπία δεν μπορεί να υπάρξει ως υφιστάμενος χώρος. Ως όρος έχει οριστεί

ποικιλότητα σε σχέση με τη μορφή, τη λειτουργία και το περιεχόμενο της. Τα προβλήματα του ορισμού οφείλονται μερικώς στην αστάθεια των ορίων ανάμεσα στο γένος αυτό, αν μπορούμε να το ονομάσουμε γένος, και σε άλλες μορφές γραφής, όπως κοινωνικός σχεδιασμός, επαναστατικές προκηρύξεις, φαντασία και σάτιρα (Williams, 2003: 101). Η μορφή και η λειτουργία της ποικίλλει επίσης ανάλογα με τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα. Έτσι, ο Theodor Adorno, την αντιλαμβάνεται ως «Κάτι που χάνεται» (Something's Missing), ο Ernst Bloch μιλά για ένα ευρύ ορισμό της ουτοπικής λογοτεχνίας και την ανάγκη να «κινηθούμε έξω» από το «σπίτι-βάση» της ουτοπίας, για να δούμε άλλες περιοχές της μη «τεχνολογικές». Στο βιβλίο του *The Principle of Hope* ο Bloch αναπτύσσει ένα ορισμό της ουτοπίας που βασίζεται στη λειτουργία περισσότερο παρά στη μορφή και όπως επισημαίνει ο Ροζάνης (2007:13) προειδοποιεί ότι «στον More, η ποθητή χώρα υπάρχει ήδη έτοιμη σ' ένα μακρινό νησί, αλλά εγώ δεν βρίσκομαι εκεί. Από την άλλη μεριά, όταν μετατοπίζεται στο μέλλον, όχι μόνο δεν βρίσκομαι εκεί, αλλά και η ίδια η ουτοπία δεν βρίσκεται στον εαυτό της. Δεν υπάρχει ούτε και το νησί...». Οι απόψεις του Bloch για το ανέφικτο της ουτοπίας υπονοούν ότι οι ουτοπίες είναι αρνητικά φορτισμένες, άποψη που ενισχύει και ο Frederic Jameson (2008:20). Ολόκληρη η ποίηση του Κάλβου, αναφερόμαστε πάντα σε μικροκειμενικό επίπεδο, διακρίνεται από μια δυναμική κοινωνικοπολιτική δυστοπική θέση που αναγκάζει τον ποιητή να διατυπώσει ποιητικά αντιδράσεις ως άτομο ή ως συλλογικό υποκειμένο δράσης, προκειμένου να ανατρέψει τη δυστοπική εξουσία ή να μεταβεί σε ουτοπικές κοινωνικοπολιτικές θέσεις.

Ο Jameson προσεγγίζει την Ουτοπία ως εργαλείο διαλεκτικής, καθώς πιστεύει ότι θα υπάρξει μετασχηματισμός σε κάτι το πραγματικό, όχι ως θέση αλλά ως διαδικασία. Για τον Jameson, η δυστοπία και η ουτοπία αποτελεί πολιτική αντίληψη, κύριο μέλημα και κεντρική θέση στη λογοτεχνία, καθώς επιτρέπει να φανταζόμαστε με τι θα έμοιαζε το μέλλον, γι' αυτό και ουτοπία και δυστοπία εστιάζεται στην επιστημονική φαντασία. Στον Κάλβο το μέλλον στο οποίο αναφερθήκαμε πριν επισημαίνεται σε μια χώρα-πατρίδα ελεύθερη και στη συντριβή των τυράννων. Έτσι, ουτοπία και δυστοπία ως πολιτική αντίληψη αποκτούν νέες διαστάσεις, καθώς η μετάβαση από τη μια στην άλλη κατάσταση εστιάζεται στην εθνική ελευθερία και στη συντριβή των δυνάμεων εξουσίας και κατοχής. Ωστόσο, η ουτοπία έχει συχνά υφή φυσική, αποτυπώνεται ως οικοτοπία, καθιστά σφριγηλότερη την επιθυμία για απελευθέρωση, μέσα από την προβολή της φυσικής ομορφιάς της πατρίδας του ποιητή: «Μοσχοβολάει το κλίμα σου,/ω φιλόπατρις μου,/και πλουτίζει το πέλαγος/από τη μυρωδιάν/των χρυσών κίτρων» (*Δύρα*, «Ο φιλόπατρις», στρ. ιη).

Ένας καθοριστικός προσανατολισμός προς ένα επιθυμητό μέλλον αλλά και ψυχολογικός επηρεασμός είναι διάχυτοι στις ωδές του Κάλβου, εμφανείς σε μικροκειμενικό επίπεδο, νοητοί σε μακροκειμενικό. Ο ποιητής αφήνει την επιθυμία για ελευθερία της πατρίδας του να πλοηγηθεί στα ελληνικά εδάφη χωρίς φόβο να απεικονίσει προβλήματα, αγχωτικές και καταπιεστικές καταστάσεις από μια ισχυρότερη εξουσία με αποικιακή πολιτική. Άλλωστε, η δυστοπία ως κοινωνικοπολιτική κατάσταση εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες μορφές που προσλαμβάνονται από τον επαρκή αναγνώστη μέσα από ποικίλα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα και αλληγορικές σημάνσεις. Όπως παρατηρεί η Ruth Levitas, ο Bloch προχωρεί πέρα από ονειροπολήσεις, μύθους, παραμύθια καθώς και από ταξιδιωτικούς μύθους και τη λογοτεχνική ουτοπία. Το έργο του Lewis Mumford για την ουτοπία έχει μνημειακή επιρροή, καθώς διακρίνει τις ουτοπίες σε ουτοπίες διαφυγής και σε ουτοπίες ανασυγκρότησης (Dawson 1992: 3), διάκριση που οδηγεί να δεχτούμε ότι τα σε μικροκειμενικό επίπεδο τα ουτοπικά οράματα του Κάλβου εντάσσονται στον ουτοπικό λόγο της ανασυγκρότησης που έμελλε να σφραγίσει τη μοίρα της πατρίδας του, καθώς οραματίζεται την ελευθερία. Ουτοπία και δυστοπία επομένως συνείρονται άρρηκτα με ιστορικοπολιτικά συμφραζόμενα. Εδώ, είναι χρήσιμες οι απόψεις του Tom Moylan που διερευνά με ποιο τρόπο και για ποιο λόγο η λογοτεχνική ουτοπία μεταβάλλεται και προσαρμόζεται στα ιστορικά συμφραζόμενα. Η οντολογία του χώρου και του χρόνου στον Κάλβο αποτελεί μια αέναη αναπαράσταση ενός επιθυμητού παρόντος και μόνο «ασυναίσθητα» υποφώσκει ή υποβόσκει ένας κοινωνικός

ευτοπικός ή ουτοπικός μετασχηματισμός που θα ανατρέψει την κοινωνικοπολιτική ή καθημερινή δυστοπία.

Όλοι οι ορισμοί στηρίζονται στο περιεχόμενο, στη μορφή ή στη λειτουργία της ουτοπίας, αλλά ο ορισμός της *Levitas* εμπεριέχει όλα τα είδη της ουτοπίας, μολονότι καταλαβαίνει την ουτοπία ως επιθυμία «για μια καλύτερη ύπαρξη... Κάτω από σταθερές συνθήκες περιέχει επίσης την ελπίδα ότι αυτές οι επιθυμίες μπορούν να υλοποιηθούν στην πραγματικότητα, άποψη που πατά απλώς στη φαντασία» (1990: 191). Είναι ό,τι μπορεί να δίδει κανείς στην ποίηση του Κάλβου: Η επιθυμία για μια καλύτερη ύπαρξη μέσα από επιθυμία για ελευθερία. Το ουσιαστικό στοιχείο στην ουτοπία επομένως είναι «όχι η ελπίδα αλλά η επιθυμία». Μολονότι η επιθυμία για ένα καλύτερο τρόπο ύπαρξης μπορεί να φαίνεται ότι έχει καθολικό περιεχόμενο, υποστηρίζει ότι «είναι μια κοινωνική κατασκευή που αναδύεται όχι από μια ‘φυσική’ ενόρμηση αλλά από μια κοινωνικά κατασκευασμένη απάντηση σε ένα εξίσου κοινωνικά κατασκευασμένο χάσμα ανάμεσα στις ανάγκες και στις επιθυμίες από μια ιδιαίτερη κοινωνία και τις διαθέσιμες ικανοποιήσεις που κατανέμονται απ’ αυτή (*Levitas* 1990:181-82).

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούμε τον όρο *ουτοπία*, για να δείξουμε μια μη υπαρκτή ουσιαστικά κοινωνία, στην οποία οι δυνάμεις εξουσίας δεν έχουν χάσει την καθιερωμένη τους ισχύ και η κοινωνία λειτουργεί δυσχερέστερα από την προσδοκώμενη και επιθυμητή που έχει εσωτερικεύσει ένα τελειότερο κοινωνικό σύστημα, αλλά ποιητικά εξωτερικεύεται με δυσμενείς για την πατρίδα του ποιητή ιστορικές συνθήκες. Μια κοινωνία όχι αποκλειστικά με την έννοια του τόπου ή της κατάστασης αλλά της ορθής λειτουργίας και της επιθυμίας προς το καλύτερο. Πρόκειται επομένως για *δυστοπία* ως ακριβόλογη περιγραφή κοινωνιών στις οποίες τα ιδεώδη για βελτίωση έχουν αποδιοργανωθεί εντελώς (*Hintz & Ostry, 2003:3*). Για να θεωρηθεί ένα λογοτεχνικό έργο *δυστοπικό* ή *ουτοπικό*, πρέπει να είναι εμφανέστατη η κοινωνική οργάνωση, μολονότι υπάρχουν και μελέτες που κάνουν λόγο για φυσική/βουκολική ουτοπία ή και για γαστριμαργική. Στον Κάλβο προφανώς δεν απαντάται μια ακριβόλογη περιγραφή των κοινωνιών αυτών που απεικονίζουν την κοινωνικοπολιτική καθημερινότητα σε ένα πρώτο και σε ένα καλά κρυμμένο δεύτερο επίπεδο που δημιουργεί την καθημερινότητα αυτή με την υπόδουλη Ελλάδα και την ενσωματωμένη αισιοδοξία για ευτοπία ή ουτοπία.

Από τις εκφάνσεις της, αυτές που απαντώνται στον Κάλβο η λειτουργία και η επιθυμία συχνά συμπλέκονται άρρηκτα, ώστε να δυσκολεύεται κανείς να διακρίνει μια *δυστοπική* ή *ουτοπική* λειτουργία. Η διασυμπλοκή ουτοπίας και *δυστοπίας* ίσως είναι η πιο συνηθισμένη εκδοχή και υπακούει στη γενικότερη ποιητική αντίληψη του Κάλβου η *δυστοπία* να ανατραπεί υπέρ της *ευτοπίας/ουτοπίας*, με την ήττα των εχθρικών στιφών και την απελευθέρωση της πατρίδας του. Μολονότι θα περιμέναμε να κυριαρχούσαν τα *ευτοπικά* ή *ουτοπικά* οράματα, η έρευνα προσανατολίζει προς μια συμπλοκή *δυστοπικών* και *οραματικών* καταστάσεων ή λειτουργιών. Διαφορετικά, *δυστοπία* και *ουτοπία* συνυπάρχουν είτε στην ίδια ωδή, γεγονός που σημαίνει μετάβαση από τη μια κατάσταση/λειτουργία στην άλλη, είτε σε διαφορετικές ωδές. Αν και θα περιμέναμε επίσης η *δυστοπία* ή *ευτοπία/ουτοπία* ως κατάσταση ή λειτουργία, πάντα ως επιθυμία, να έχει κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα, διαφεύδεται, καθώς μεγάλο μέρος των απαντώμενων *ευτοπιών/ουτοπιών* έχει υφή φυσική, γιατί ο ποιητής αποτυπώνει την *ευτοπική/ουτοπική* φυσική πραγματικότητα της πατρίδας του.

Σε μια προσπάθεια να κατηγοριοποιήσουμε τις *δυστοπικές* ή *ευτοπικές /ουτοπικές* καταστάσεις ή λειτουργίες, τις εντάσσουμε στις εξής κατηγορίες:

Δυστοπία:

1. Κατηγορία πρώτη: *Απλή αποτύπωση της δυστοπίας:*

Εις τον ηρημωμένον

Αιγιαλόν της νήσου

Ούτω φέρουν τα κύματα
Και το παράπονόν τους
Ἡ Ωκεανίδα (Εἰς Χίον στρ. γ, 10-15,)

ἡ δυστοπία κοινωνικοπολιτικής φύσης οφειλόμενη στη μακροχρόνια σκλαβιά της Ελλάδας:

Γη των θεῶν φροντίδα,
Ελλάς ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεία πατρίδα μου
νύχτα δουλείας σ' εσκέπασε,
νύχτα αἰώνων. (Ο Ωκεανός, Στρ. α)

ἢ

Ἄμμετε, μην αφήσετε
ζώντα κανένα· απ' αἶμα
τα αιγαία νερά βαμμένα
κύματ' ας ἔχουν γέμοντα
ἀπό σφραγίδα. (Εἰς Σάμον, στρ. κδ).

Στην παραπάνω στροφή εύκολα ο αναγνώστης προσλαμβάνει μια προτρεπτική δυστοπία. Η προστακτική «Ἄμμετε» οδηγεί σε δυστοπικές καταστάσεις στον αντίμαχον πλέον, οι οποίες δημιουργούν ευτοπικές/ουτοπικές καταστάσεις για την πατρίδα του Κάλβου, ανεξάρτητα ἀπὸ το ηθικό περιεχόμενο της εκδίκησης. Ἄλλοτε πάλι, επισημαίνεται επιθυμία-προτροπή για εγκατάλειψη της δυστοπίας, καθὼς αναγνωρίζεται το ολέθριόν της: «Ἄς παύσωσ' η διχόνοιαι/που ρίχνουσι τα ἔθνη/ τυφλά, ὑπὸ σκληρότατα/ονύχια των ἀγρύπνων/δολίων τυράνων.» (Ο βωμός της πατρίδος, στρ. β).

Κατηγορία δευτέρα: *Επιθυμία ἐξόδου ἀπὸ δυστοπία σε ουτοπία:*

Αἶ, πόσους πνέοντας ἔρωτα
θαλάμους, τώρα η φλόγα
βαρβάρως κατατρώγει
μισητόν ολοκαύτωμα
ενός τυράννου. (Εἰς Χίον στρ. ια).

Η δυστοπία ἄρα, ὡπως ἔχει γίνει ἤδη φανερό ἀπὸ τις δύο αυτές κατηγορίες, συνείρεται με την πολιτική και δη με την δουλείαν, ἐνὼ διαπιστώνουμε ὅτι η ευτοπία ἢ ουτοπία ταυτίζεται με την ελευθερία. Μετασηματίζοντας γνωστότατο στίχο του, θα λέγαμε: *Θέλει ἀρετὴν και τόλμην /η ουτοπία.*

Εἶναι χαρακτηριστικές οι ἀπόψεις που διατυπώνει ο ποιητής στην ὠδή *Το φάσμα*. Στην στροφή ια: «Ματαίως το ἀκονισμένον/εγύμνωσαν σπαθί τους/δάφνας ματαίως ἐμάζωξαν./πάσαν ἐλπίδα ο ἄνεμος /ἔξαφνα ἐπήρε», διαβλέπουμε ἐπιθυμία και ἀγώνα για ουτοπία που ἀποτυγχάνουν και παραμένει η δυστοπία. Το ὄραμα του ποιητή δεν υλοποιεῖται.

Η αποτυχία προβάλλεται με την πρόταξη επιρρηματικού προσδιορισμού και το ρήμα μεταξύ επιθετικού διορισμού του αντικειμένου και αντικειμένου του, ενώ στην επόμενη πρόταση, η πρόταξη του αντικειμένου ακολουθείται από επιρρηματικό προσδιορισμό και το ρήμα για να τονιστεί ο μάταιος αγώνας για τον μετασχηματισμό της δυστοπίας σε ουτοπία. Το ίδιο και στην επόμενη πρόταση. Η επιδείνωση των δυστοπικών καταστάσεων αποτυπώνονται στις στροφές που ακολουθούν. Διακρίνουμε ένα μετασχηματισμό δυστοπίας σε ευτοπία/ουτοπία: «Την λάμπιν των οργάνων/αρειμανίως ιδε/άκουσον την βοήν/των θάνατον πνεόντων/ ή ελευθερίαν (Εις Δόξαν στρ. κα). Ή μεταφορικά από την Παλαιά Διαθήκη, καθώς αναφέρεται στην καταστροφή των Ψαρών: «Χαίρετ' ελπίδες. –Ηλθε/της Άγαρ το υπερήφανον σπέρμα επάνω εις τας όχθας/των Ψαρών, αλαλάζον/σφόδρα, κατέβη» (Εις Ψαρά, στρ. κβ).

Κατηγορία Τρίτη: *Ευχετική ή προτρεπτική δυστοπία* (Πολιτική):

Την ένδειαν της γλυκείας

γαλήνης των δικαίων.

ας ερημώση ο πόλεμος

την Ελλάδα πριν εύρη

της Χίου την μοίραν. (Εις Χίον στρ. κγ).

Ο ποιητής δεν διστάζει να αποτυπώσει στις ωδές του και προτρεπτική δυστοπία, καθώς προτρέπει τα συναγμένα ελληνικά πλοία να κατακαύσουν τον εχθρικό στόλο, αν θεωρήσουμε ότι η δυστοπία είναι τόπος. Ουσιαστικά πρόκειται για τη δυστοπία της *Livitas* ως επιθυμίας: «Κατευοδοίτε!-Ορμήσατε/τα συναγμένα πλοία/ω ανδρείοι Σκορπίσατε/τον στόλο, κατακαύσατε/στόλον βαρβάρων» (Ο Ωκεανός, στρ. λβ). Στην ίδια ωδή η επιθυμία για δυστοπία εκφράζεται απροκάλυπτα, αλλά διατυπώνεται υποθετικά. Αποτυπώνει την ιστορική συνείδηση του ποιητή: «-Ωθωμανέ υπερήφανε/ πού είσαι; νέον στόλον/φέρε, ω μωρέ, και σύναξε/νέαν δάφνην οι Έλληνες/θέλουν αρπάξουν» (Ο Ωκεανός, στρ. λζ).

Ο αναγνώστης διαβλέπει μια χωρίς περιστροφές προτρεπτική δυστοπία-αποστροφή με κατηγορικά διατυπωμένη αποστροφή προς την ουτοπία, καθώς προτρέπει τον εχθρό-Οθωμανό να συνάξει νέον στόλο, προκειμένου οι Έλληνες να δρέψουν νέα δάφνη. Επιθυμία που απορρέει από αγάπη προς την ελευθερίαν της πατρίδας του, με το εθνικό συναίσθημα, όπως νοείται στα εκάστοτε ιστορικοκοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα, να αποτυπώνεται σε επιθυμία καταστροφής της δυναστικής εχθρικής εξουσίας. Η διαφορά είναι απλώς ότι η εξουσία δεν ασκείται ως λειτουργία σε ένα χώρο από ομοεθνείς αλλά μέσα στον ίδιο χώρο από ετεροεθνείς. Αυτήν την ευχετική δυστοπία διακρίνουμε και στην ωδή *Αι Ευχαί* όπου ο ποιητής εύχεται την καταστροφή της πατρίδας του από φυσικά φαινόμενα παρά από τον εχθρό: «Της θαλάσσης καλήτερα/Φουσκωμένα τα κύματα/Να πνίξουν την πατρίδα μου/Ωσάν απελπισμένη,/Ερημον βάρκαν (Αι Ευχαί, στρ. α).

Μεταφορικά ο άνεμος –μεταφορά του ελληνικού πόθου για ελευθερία- λύεται και βυθίζει τα εχθρικά καράβια, αποτυπώνοντας μια *επαπειλούμενη δυστοπία*: «Ελύθησαν οι άνεμοι/σφοδροί σφοδροί εδώ μέσα/ως φουσκωμένα χύνονται,/ποτάμια από/χειμέρια νέφη» (Το φάσμα, στρ. γ-δ). Η όλη μεταφορά με φυσιολογική συντακτική δομή, ως σχήμα λόγου δεν συνηγορεί αναγκαστικά υπέρ του να θεωρηθεί η δυστοπία/ουτοπία ως αλληγορία. Στους στίχους 12-15 το Υποκείμενο παραλείπεται και εννοείται από τον εμφαντικό διπλασιασμό του επιθετικού προσδιορισμού που αυτονομείται και εισάγει νέα πρόταση, αντικαθιστώντας με ένα βασικό χαρακτηριστικό, που συμπίπτει με την ουσιώδη υφή της δυστοπίας, το υποκείμενο. Το όλο σύνταγμα δεν αποκλείει τη γλωσσική λειτουργία της δυστοπίας και προσανατολίζει τον αναγνώστη να τη διαβάσει ως σχήμα λόγου (μεταφορά, αλληγορία) που προβάλλει την επιθυμία του ποιητή για αποκατάσταση της εθνικής δικαιοσύνης.

Κατηγορία τέταρτη: *Δυστοπία θεμιτή για τα χρόνια σύνθεσης των ωδών και την τότε ιστορική πραγματικότητα, με τα σημερινά κριτήρια ωστόσο μη αποδεκτή:*

Στάζουν τα μαχαίρια μας
από το αίμα ακάθαρτον
των Χριστιανών πριν πήξη,
ελάτε, ελάτε εις τον νέον
αίμα ας τα πλύνωμεν. [...]

Τα ρόδα της Ελλάδος
εις το αίμα βαμμένα
θέλει φανούν τερπνότατον
δώρον των γυναικών μας,
κ' έργον ηρώων. [...]

Έργον ηρώων, αν σφάξητε
αδύνατα παιδιά
έργον ηρώων, αν πνίξητε
τας τρυφεράς γυναίκας
και τα γερόντια (*Τα ηφαίστεια*, στρ. ιστ-κα).

Απαράδεκτη δυστοπία, καθώς ο ποιητής δείχνει εκδικητική μανία κατά των εχθρών. Εδώ, η δυστοπία προέρχεται από την πλευρά των Ελλήνων και καλείται να επιδεινώσει άλλη ήδη συντελεσθείσα. Απορρέει από διάθεση πατριωτική που οδηγεί σε μια διπολική κατάσταση ευτοπίας/δυστοπίας κατά τα οράματα της ελευθερίας του Κάλβου που φτάνει σε ακρότητες (στρ. κα').

Φυσική δυστοπία

Ήδη έχουμε κάνει λόγο για τη φυσική ουτοπία. Η αγάπη του ποιητή για την πατρίδα του και η έντονη επιθυμία του για απελευθέρωση η οποία συχνά τον οδηγεί σε προτρεπτική ουτοπία δεν μπορεί να μην απεικονίσει τη δυστοπία αυτή και σε μια φυσική της διάσταση, πάντα μεταφορικά ή αλληγορικά, προκειμένου να αποδώσει τη δυστοπική λειτουργία της εξουσίας. Μολονότι σε μικροκειμενικό επίπεδο μπορεί ο αναγνώστης να διαβάσει στίχους κατ' αυτόν τον τρόπο, περιοριζόμαστε σε ένα παράδειγμα από την ωδή *Αι Ευχαί*: «Όταν το δέντρον νέον/εβασάνιζον οι άνεμοι,/τότε βοήθειαν ήθελεν,/ενδυναμώθη τώρα/φθάνει η ισχύς του (*Αι Ευχαί*, στρ. ιδ.), στο οποίο προοιωνίζεται επερχόμενη ουτοπία.

Ουτοπία

Όσον αφορά στην ουτοπία, οι ουτοπικοί οραματισμοί μπορούν να ενταχθούν στις ακόλουθες κατηγορίες, δηλωτικές των ενδόμυχων επιθυμιών και εθνικών οραμάτων του ποιητή:

1. *Οραματισμοί ευχετικά διατυπωμένοι που αποτυπώνουν την επιθυμία του για κατατρόπωση της εχθρικής εξουσίας και την κατίσχυση των δυνάμεων της ηθικής που ταυτίζονται με τις εθνικές δυνάμεις.* Ενδεικτικά:

Ανέβα την αράβιον,
Οθωμανέ φοράδα
την φυγήν καταγκρήμισον
Ελληνικά θηρία
σε κατατρέχουν. (*Εις Δόξαν*, στρ. κ).

Ή

Μόνον βλέπω τον Ήλιον
μένοντα εις τον αέρα
τους τριγύρω χορεύοντας
ουρανούς κυβερνάει
με δίκαιον νόμον. (*Εις Αγαρηνούς*, στρ. ε).

όπου ο ήλιος είναι βασικός φορέας και εκφραστής ευτοπίας/ουτοπίας, ο οποίος ως αντικείμενο συντακτικό αλλά και επιθυμίας δεσπόζει ως Υποκείμενο και φορέας ευτοπικών και ουτοπικών καταστάσεων στη συνέχεια. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται η ουτοπία στη ιδ στροφή της ωδής «Εις Σούλι». Οι άνθρωποι γιορτάζουν, συντρέχουν απολαμβάνουν με το δικό τους τρόπο. Χαρακτηριστική η δομή της στροφής:

Ως εις χώραν εορτάζουσαν
συντρέχει μεν ο κόσμος
πολύς, κλαγγάς δ' οργάνων,
φωνάς δε ανδρών χαιρόντων
ακούεις και κρότον.

που εγείρει το διαφέρον με τον προτασσόμενο επιρρηματικό προσδιορισμό (Ως εις χώραν εορτάζουσαν), το Υποκείμενο μεταξύ ρήματος και επιτασσόμενου επιθετικού προσδιορισμού αυξάνει τη θερμοκρασία του ποιητικού στίχου με το ρήμα να προτάσσεται. Αυξημένη θερμοκρασία διατηρούν και οι επόμενοι στίχοι με το αντικείμενο να προτάσσεται συνοδευόμενο από ετερόπρωτους προσδιορισμούς (κλαγγάς δ' οργάνων,/φωνάς δε ανδρών χαιρόντων), ενώ η όλη εικόνα κλείνει απροσδόκητα με ένα επιτασσόμενο του ρήματος αντικείμενο, συμπλήρωμα της όλης εικονοποιίας. Ο διασκελισμός του στίχου προβάλλει τα συνθετικά ευτοπικά στοιχεία τα οποία ενισχύονται από τον «κρότον» και σφαιρώνει ακουστικά την κατάσταση ευτοπίας που προβάλλεται οπτικά στο πρώτο ήμισυ της στροφής.

Μια δεύτερη κατηγορία είναι η *Ευχετική διατύπωση ευτοπίας/ουτοπίας*: Πρόκειται για καθαρή έκφραση της επιθυμίας του ποιητή για υλοποίηση των εθνικών οραμάτων του που ουσιαστικά είναι διάχυτα στις ωδές του σε μικροκειμενικό επίπεδο, καθώς κύριο μέλημά του είναι η απελευθέρωση της πατρίδας του (ευτοπία/ουτοπία) και η κατατρόπωση των εχθρικών δυνάμεων (δυστοπία). Ουσιαστικά, ευτοπία/ουτοπία και δυστοπία κινούνται στο επίπεδο της επιθυμίας, μολονότι συχνά αποτυπώνονται ως καταστάσεις και λειτουργίες:

Νέοι, γυναίκες, γέροντες
Ελληνικά θηρία,

φιλούσι, αποσπάουσι
τους κλάδους, στεφανώνουσι
τας κεφαλάς των. (*Εις Δόξαν*, στρ. ιθ).

Η

Ημείς κατεδικάσθημεν
άθλιοι, κοπιασμένοι,
πάντα να κατατρέχωμεν
αλλά ποτέ δεν φθάνομεν
την ευτυχίαν. (*Εις Ελευθερίαν*, στρ. β).

Ο ποιητής αναγνωρίζει ότι η ευτυχία/ουτοπία είναι «άπιαστη» και ότι ενδεχομένως να έχει μεταφυσικό χαρακτήρα, δεν παύει όμως να είναι ευχετική ουτοπία όπως φαίνεται και από αλλού: «Ίσως (αν δεν με τρέφη/ματαία ελπίς) ευρίσκεται/μετά τον θάνατόν μου/γλυκύτερα ζωή/και με προσμένει» (*Εις Ελευθερίαν*, στρ. γ).

Φυσική ουτοπία-οικοτοπία. Ήδη έχει διαπιστωθεί ότι οι ωδές βρίθουν από φυσική ομορφιά που δικαιολογεί και τον σφοδρότατο πόθο του ποιητή για την απελευθέρωση της πατρίδας του. Στη θεωρία της ουτοπίας, η φυσική ουτοπία συνιστά οικοτοπία και στην περίπτωση του Κάλβου λειτουργεί ως εγερτήριο σάλπισμα για την προσέγγιση των οραματισμών του: «Μοσχοβολάει το κλίμα σου,/ω φιλάτη πατρίς μου/και πλουτίζει το πέλαγος/από τη μυρωδιάν/των χρυσών κήτρων. (*Ο Φιλόπατρις*, στρ. ιη).

Στην ωδή *Εις Ψαρά*, ο ποιητής συνιστά αποφυγή της υπερβολής (στρ. στ) και απόλαυση της φύσης (στρ. ζ), γεγονός που εντείνει την οικοτοπία: «Εδώ υπό τον πολύφυλλον/και δροσερόν κεδρώνα/ελάτε, ας αναπαύσωμεν/το κορμί μας και ας έχωμεν/τ' άνθη δια στρώμα». Ο εδεμικός αυτός χώρος υποστηρίζεται από ποικίλες συνιστώσες. Έτσι, στην ωδή *Τα ηφαιστεια*, η ειδυλλιακή εικόνα δημιουργείται από το χρύσωμα του ήλιου αλλά και το απαστράπτον πέλαγος για επικείμενη νίκη, ενώ στην ωδή *Εις Σάμον* ο χώρος ευνοεί την ευτοπία με την κατηγορική διατύπωση των φυσικών χαρακτηριστικών.

Η προϋπόθεση μετάβασης από τη δυστοπία στην ουτοπία αποτελεί μια τέταρτη κατηγορία: Ο ποιητής στη σφοδρή οραματική του επιθυμία για εθνική απελευθέρωση με την απαλλαγή από δυστοπικές καταστάσεις αποτυπώνει και μια προϋπόθεση μετάβασης από τη δυστοπία στην ευτοπία/ουτοπία. Την περίπτωση αυτή συναντήσαμε στη ωδή *Αι Ευχαί* (στρ. ιζ): «Παρά..., Αί όσον είναι/τυφλή και σκληροτέρα/η τυραννίς τοσοούτον/ταχυτέρως ανοίγονται/σωτήριοι αι θύραι». Όσο πιο σκληρή η δυστοπία (τυραννίς) τόσο ευνοϊκότερες οι συνθήκες αντίδρασης. Το ευνοϊκότερον των συνθηκών δίνεται εμφαντικότερα από τη συντακτική δομή της στροφής. Στην πρώτη πρόταση, προτάσσονται κατά παράταξη τα επίθετα του υποκειμένου του ρήματος που ήδη έχει προταχθεί για να ανεβάσει τη θερμοκρασία. Αντίθετα, στην προοιωνιζόμενη ουτοπία ο επιρρηματικός προσδιορισμός ανοίγει την πρόταση και το νόημα. Το έναρθρο υποκείμενο με το επίθετο να προηγείται ως κατηγορηματικός προσδιορισμός δηλώνει το βάρος του υποκειμένου (= σωτήριοι αι θύραι), ενώ το ρήμα τοποθετείται με ένα επιρρηματικό προσδιορισμό ακριβώς στο μέσον της πρότασης, ώστε να κρατά την ισορροπία ανάμεσα στη χρονική και ποσοτική επερχόμενη ευτοπία/ουτοπία που διαφαίνεται από το κινητικό ρήμα στο μέσον της πρότασης (τοσοούτον/ταχυτέρως ανοίγονται) και επισφραγίζεται με τον τελευταίο στίχο. Στην ωδή *Εις Σούλι*, (στρ. γ) η ευτοπία/ουτοπία προβάλλεται με την παρεμβαλλόμενη στο μέσον της στροφής δυστοπία της οποίας την έλευση ευνοεί η δράση

των συμπατριωτών του ποιητή: «Άλλη λαμπρά πανήγυρις/την σήμερα εορτάζεται/εις την Ελλάδα ο άγγελος/χορεύει του πολέμου/δάφνας μοιράζει». Η στροφή δομείται στο σχήμα: προαγγελία της ευτοπίας-κατηγορική διατύπωση της δυστοπίας-εύνοια ευτοπίας. Είναι χαρακτηριστική η τοποθέτηση των λέξεων στον στίχο κυρίως των ρημάτων που εκφράζουν ενέργεια και από τα οποία στην πρώτη περίπτωση τοποθετείται στο μέσον της πρότασης για να τηρήσει τις ισορροπίες του πανηγυρικού εορτασμού, ενώ στη δεύτερη στο τέλος για να προβάλλει την πορεία προς την ευτοπία/ουτοπία και να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στην ενέργεια της μετάβασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο σχεδόν αποστεωμένος στίχος σύγκειται από τις βασικές γραμματικές κατηγορίες ρήματος και ουσιαστικού, της κίνησης και της κατάστασης δηλαδή σε συνδυασμό με την ουσία των πραγμάτων που δηλώνουν τα ουσιαστικά.

Επισημάναμε ακόμα μια *προτρεπτικά διατυπωμένη ουτοπία ή επιθυμία για ουτοπία σε μικροκειμενικό επίπεδο* και κυρίως στην ωδή *Εις Δόξαν* (στρ. κβ): «Νοείς;-Τρέξατε, δεύτε/οι των Ελλήνων παίδες/ήλθ' ο καιρός της δόξης,/τους ευκλείς προγόνους μας/ας μιμηθώμεν». Προτρεπτική αποτύπωση ουτοπικών ή ευτοπικών οραμάτων που καταθέτει ο ποιητής σε ομαλότατη ποιητική συντακτική δομή με σαφήνεια και χωρίς περιττολογίες. Κυριαρχεί η παρουσία των ρημάτων που δηλώνουν δράση και προτάσσονται ασύνδετα για να δοθεί έμφαση στο επείγον του θέματος. Αντίθετα, στο τέλος επιτάσσεται, καθώς η προτρεπτική υποτακτική αποτελεί και όραμα του ποιητή: «τους ευκλείς προγόνους μας/ας μιμηθώμεν». Εκτός από την περίπου ισοδύναμη χρήση των βασικών γραμματικών τύπων (ρήματος και ουσιαστικού ως αντικείμενου, ετερόπτωτου ή επιθετικού προσδιορισμού) κανένα άλλο υφολογικό τέχνασμα δεν αποδίδει εμφαντικά την προτρεπτικά διατυπωμένη ουτοπική επιθυμία, επιβεβαιώνοντας την *Levitas* που αντιλαμβάνεται την ουτοπία ως επιθυμία.

Τέλος, επισημάναμε και τη συνύπαρξη ουτοπίας και δυστοπίας, επισημάνση στην οποία, κατ' αντίστροφη φορά θα πρέπει να έχουμε προβεί, όταν αναφερόμαστε στη δυστοπία. Μολονότι η σε μικροκειμενικό επίπεδο τα δύο αυτά άκρα-κοινωνικοπολιτικοί ή φυσικοί πόλοι ανιχνεύονται συχνότερα, η «κε» στροφή από την ωδή *Εις Μούσας* αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για τη συνύπαρξη αυτή: «Και τώρα εις τέλος φέρετε/την μακράν ξενιτειάν./χρόνος χαράς επέστρεψε,/και λάμπει τώρα ελεύθερον/το Δέλφιον όρος.» Όπου οι δύο πρώτοι στίχοι σε ομαλή συντακτική δομή καταγράφουν μια δυστοπική κατάσταση, ενώ οι τρεις τελευταίοι στίχοι και πάλι σε ομαλή συντακτική δομή προβάλλουν το ουτοπικό όραμα.

Συμπερασματικά, οι ωδές του Κάλβου αποδεικνύονται υποδειγματικά κείμενα διερεύνησης της δυστοπίας και της ουτοπίας. Μολονότι τις εντάξαμε σε κατηγορίες, μια λεπτομερέστερη ακόμα ταξινόμηση, αντικείμενο ευρύτερης μελέτης, θα μπορούσε να αποδώσει μια συνθετότερες κατηγορίες. Σε κάθε περίπτωση είναι εμφανέστατες οι δυστοπικές καταστάσεις που συμπλέκονται με ουτοπικά ή ευτοπικά οράματα.

Βιβλιογραφία

Πλάτων. *Πολιτεία* E 473c11. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, 1958.

Ροζάνης, Στέφανος. «Εισαγωγή» στο *Τρία κείμενα για την ουτοπία*. Μετάφραση Γρ. Κονδύλης. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007.

Τζέιμσον, Φρεντερικ. *Οι Αρχαιολογίες του Μέλλοντος*. Αθήνα: Τόπος, 2008.

Bloch, Ernst. *The Principle of Hope*. Cambridge: MiT P, 1995.

Dawson, D. *Cities of the Gods: Communist utopias in the Greek world*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

- Hintz, Darrie & Ostry, Elaine (eds). *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults*. New York and London: Routledge, 2003.
- Jameson, Frederic. *Archaeologies of the Future. The Desire Called Utopia and Other Science Fiction*. USA: Verso, 2007.
- Jauss, Hans Robert. "Literary History as a Challenge to Literary Theory". *New Literary History* 2.1 (1970): 7-37.
- Levitas, Ruth. *The Concept of Utopia*. London: Phillip Allan/Syracuse, NY: Syracuse UP, 1990.
- Iser, Wolfgang. *The Act of Reading: A Theory of the Aesthetic Response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
- Longxi, Zhang. "The Utopian Vision, East and West." *Utopian Studies* 13.1 (2002): 1-20.
- Moylan, Tom. *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Boulder, Co: Westview Press 2000: 187-94.
- Papastephanou, Marianna. "Hesiod the cosmopolitan: utopian and dystopian discourse and ethico-political education". *Ethics and Education* 3.2 (2008):89–105.
- Sargent, Lyman Tower. "Utopian Traditions: Themes and Variations." *Utopia: The search for the Ideal Society on the Western World*. Eds. Roland Schaer, Gregory Claeys, and Lyman Tower Sargent. New York/Oxford: The New York Public Library/Oxford University Press, 2000:3-7.
- Sing-Chen Lydia Chiang. "Visions of Happiness: Daoist Utopias and Grotto Paradises in Early and Medieval Chinese Tales". *Utopian Studies* 20.1 (2009):97-120.
- Watt, Ian. *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson, and Fielding*. London: The Hogarth Press 1993³.
- Williams, Marie. "Escaping a Dystopian Present: Compensatory and Anticipatory Utopias in Bruce Chatwin's *The Viceroy of Oudah* and *The Songlines*". *Utopian Studies* 14.2 (2003):99-117.